

Антонова О.К. (Київ, Україна)

Структура концепту та способи його вербалізації

У цій статті розглянуті деякі основні аспекти дослідження структури концепту. Охоплюється також тема мовного вираження концепту – його вербалізація.

Ключові слова: *концепт, структура, ядро.*

В данной статье рассмотрены некоторые основные аспекты исследования структуры концепта. Также, затрагивается тема языкового выражения концепта – его вербализация.

Ключевые слова: *концепт, структура, ядро.*

This article discusses some basic aspects of studying the structure of the concept. Also touched upon the concept of linguistic expression - his verbalization.

Key words: *concept, structure, core.*

Для дослідження концептів та правильного проведення концептуального аналізу необхідним є з'ясувати таке питання як його структура.

Концепт має певну, хоча і не жорстку структуру. Це пов'язано з його активною роллю у процесі мислення. Він актуалізується у різних аспектах та взаємодіє з іншими концептами. Когнітивне поле концепту має ядерно-периферійну організацію та незамкнуту структуру, сукупність експліцитно і імпліцитно виражених компонентів когнітивних структур. Н.Н. Болдирев зазначає, що тільки при функціонуванні концепту як одиниці знання можна виділити його конкретні ознаки, які відображають у нашій свідомості об'єктивні і суб'єктивні характеристики предметів і явищ і розрізняються за ступенем абстрактності [2]. Ядро концепту становлять конкретно-образні характеристики, які є результатом чуттєвого сприйняття світу, його буденного пізнання. Абстрактні ознаки є похідними по відношенню до тих, які відрізняються більшою конкретністю, і відображають спеціальні знання про об'єкти, отримані в результаті теоретичного, наукового пізнання. Положення цих ознак носить індивідуальний характер, тому що залежить від умов формування концепту у кожної окремої людини.

Структура концепту подібна до снігової кулі: «об'єм концепту збільшується за рахунок нових концептуальних характеристик, обростає новими шарами» [2]. Когнітивні шари, що відображають розвиток концепту, його відносини з іншими концептами, утворюються концептуальними ознаками та доповнюють базовий когнітивний шар. Сукупність базового шару і додаткових когнітивних ознак складають обсяг концепту і визначають його структуру. Базовий когнітивний шар з чуттєво-образним ядром є обов'язковою складовою будь-якого концепту, а численні когнітивні шари у структурі концепту можуть бути відсутніми.

Крім ядра, концепт має об'ємну інтерпретаційну частину – сукупність

слабо структурованих предикацій, що відображає інтерпретацію окремих концептуальних ознак і їх поєднань у вигляді тверджень, установок свідомості, що випливають в даній культурі зі змісту концепту. Інтерпретаційне поле концепту складає його периферію. Суперечливість установок, що належать інтерпретаційному полю, пояснюється їх приналежністю до різних когнітивних ознак. На периферії змісту концепту знаходяться різноманітні визначення, відображені у пареміях, афоризмах, крилатих висловах, притчах, в публіцистичних, художніх і наукових текстах. Багат шаровість, комплексна природа концепту відзначається і в лінгвокультурологічних дослідженнях.

За визначенням Ю.С. Степанова, структура концепту включає в себе «всі складові поняття, і, крім того, в структуру концепту входить все, що робить його фактом культури – вихідна форма; стиснення історії до основного змісту; сучасні асоціації, оцінки і т.д.» [5]. Ціннісна характеристика – необхідна умова формування концепту. Саме наявність ціннісної складової відрізняє концепт від інших ментальних одиниць. Область культурологічних досліджень є саме тією сферою, в якій досліднику найважче уникнути суб'єктивності: йому складно осмислити науковість системи, оскільки він сам, його свідомість є частиною цієї системи.

В області концептології ці труднощі призводять до того, що у ряді досліджень терміном «концепт» позначають будь-яку довільно-виділену ділянку семантичного поля мови.

Н.Д. Арутюнова зазначає, що для того, щоб оцінити об'єкт, людина повинна «пропустити» його через себе [1]. Цей момент «пропускання» та оцінювання є моментом первинного утворення концепту у свідомості носія культури. «Оцінюється те, що потрібно (фізично і духовно) людині і людству. Оцінка представляє Людину як ціль, на яку націлений світ. Її принцип - «світ існує для людини, а не людина для світу» [1]. Сукупність концептів, що розглядаються в аспекті цінностей, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найбільш істотні для даної культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові. Понятійний елемент концепту формується фактуальною інформацією про реальні або уявні об'єкти, що служать основою для утворення концепту. Понятійна сторона концепту включає його мовну фіксацію, опис, признакову структуру, дефініцію, а також порівняльні характеристики даного концепту по відношенню до інших концептів які ніколи не існують ізольовано.

Ю.С. Степанов виділяє три складові понятійної сфери концепту, що також свідчить про комплексність лінгвокультурного концепту: «основна актуальна ознака, відома кожному носію культури і важлива для нього; додаткова або кілька додаткових пасивних ознак, актуальних для окремих груп носіїв мови; внутрішня форма концепту, не усвідомлювала у повсякденному житті, відома лише фахівцям, але визначає зовнішню, знакову форму вираження

концептів» [5]. У структуру лінгвокультурного концепту також включена образна складова, яка пов'язана зі способом пізнання дійсності, що історично передує понятійному. На відміну від понятійної вона не завжди піддається рефлексії. Результатом образного пізнання є наочно чуттєве уявлення (розумові картинка, звуковий образ і т.п.).

До образного елементу концепту входять всі наївні уявлення, закріплені у мові, внутрішні форми слів, які служать вираженням даного концепту, стійкі розумові картинки. Смыслові шари концепту можуть бути виявлені через аналіз мовних засобів її репрезентації. При цьому мовні засоби своїм значенням передає лише частина концепту, що підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій, визначень і текстових описів одного й того ж концепту. Значення слова – це спроба окреслити відомі межі уявлення його окремих характеристик цим самим словом.

Концепт не «виводиться» безпосередньо зі значень слова, а є результатом співвідношення словникового значення з особистісним і народним досвідом. Існує багато способів мовної апеляції до концепту. До одного й того ж концепту можна апелювати за допомогою одиниць різних рівнів: морфем, словоформ, лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень. Структурні та позиційні схеми пропозицій також представляють собою засіб репрезентації концептів у мові. «Вхід» у концепт може здійснюватися за допомогою паралінвістичних засобів.

Концепт вибірково втілюється у певних мовних одиницях, а також когнітивних моделях протягом тривалого періоду розвитку мови. Культурний концепт у мовній свідомості представлений як багатовимірною мережа значень, що виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, формулами етикету, а також тактиками мовної поведінки, відбивають, за словами Е.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова, фрагменти соціального життя які повторюються [3].

У різних комунікативних контекстах одна й та сама одиниця мови може стати входом до різних концептів. Чим більш різноманітний потенціал знакового вираження концепту, тим більш давнім є цей концепт і тим вище його ціннісне значення у рамках даного мовного колективу. У процесі свого існування концепт може втрачати зв'язок з деякими мовними одиницями, які служили раніше для його висловлення, і знаходити нові. Концепти активізуються у свідомості своїх носіїв шляхом асоціацій (за схемою стимул → реакція). Чинниками, що встановлюють зв'язок між стимулом і концептом, що активізується у процесі комунікації, можуть бути індивідуальний досвід тих хто спілкується, їх культурна приналежність, ситуативний контекст спілкування. Здатність комуніканта свідомо чи несвідомо вибирати адекватні засоби для активізації у свідомості адресата концепту, що забезпечує бажаний ефект, є запорукою успішної комунікації. У випадку приналежності учасників спілкування до однієї культури цей вибір може проходити несвідомо, завдяки

властивої партнерам спільності асоціацій. Способи апеляції до одного й того ж концепту у різних культурах, як правило, різні, що складає основну проблему міжкультурної комунікації. Таким чином, об'єктом вивчення лінгвокультурології є не тільки культурно специфічні концепти, але й культурно зумовлені способи апеляції до універсальних концептів.

Структурна і смислова багатшаровість концепту відображається у процедурі його усвідомлення. Ми можемо це собі уявити у вигляді декількох етапів. На першому етапі відбувається його осмислення, тобто співвідношення у нашій свідомості смислового змісту концепту з етимологією відповідного слова. На другому етапі формується внутрішня форма слова – смисловий центр концепту-образу. Їм стає одна з ознак етимологічно змісту концепту. На третьому етапі відбувається метонімічна концентрація образу, що, в свою чергу, стимулює формування символічного значення слова. На четвертому етапі з'являється установка на міф – дія символу у парадигмі культури, на п'ятому етапі відбувається формування більш глибокої семантики слова, ніж його безпосереднє значення. Концепт виконує роль посередників між словами та позамовною дійсністю і значення слова не може бути зведено виключно до концептів, що його утворюють. Значенням слова стає концепт, «схвачений мовою».

Таким чином, концепт – це, з одного боку, вихідний пункт породження значення мовного знака, а з іншого – завершальний етап смислового насичення слова. Підсумовуючи зазначене вище можна сказати, що у мові концепт, по-перше, вербалізується – отримує своє ім'я, а по-друге – репрезентується різнорівневими засобами мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия. М., 1993. – С. 3; 2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Изд-е 3-е. - Тамбов, 2002. – 123 с.; 3. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Национально-культурная семантика русских фразеологизмов // Словари и лингвострановедение. – М., 1983; 4. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е.С. Кубряковой. – М., 1996. – 248 с.; 5. Степанов Ю.А. Константы: Словарь русской культуры. – М., 1997; 6. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 58-65.

Ващенко О.О. (Київ, Україна)

Чеські дієслівні конструкції XXI століття

Відкритість Чеської Республіки до всього нового сприяла появі у мові нових слів, понять, термінів, а англійська мова стала основним джерелом поповнення чеського лексикону. На основі англоамериканізмів за допомогою власне чеських дієслівних парадигм мова створює багато нових дієслів. Слід віддати належне чеській мові – кількість створених дієслівних конструкцій вражає.